

II. Соціальна філософія

УДК 246. 3: 26

Чубенко О. В.*

Пошукач кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІКОНОБОРСТВО В ІСТОРІЇ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Розглядається поняття «іконоборство», історія його виникнення.

Ключові слова: *ікона, іконоборство, іконошанування.*

Актуальність теми. Розглядаючи православну ікону, не можливо не згадати про те, що в історії ікони були тяжкі часи, часи переслідування і не прийняття ікони.

Іконоборство — це рух проти вшанування ікон чи образів у Візантійській імперії. Слід зауважити, що підходи до розуміння сутності та витоків іконоборства у теоретичних дослідженнях науковців різняться, а відтак оцінка та ставлення до нього є неоднозначними. Так наприклад, В. Даль іконоборство розкриває як дію, стан і вірування іконоборця, який заперечує шанування ікон [2, с.40]. У багатьох довідниках під іконоборством розуміється релігійно-політичний рух, направлений проти християнського культу ікон, мощів, що мав місце у Візантії у VIII–IX ст. і Західній Європі у XVI ст. у період Реформації. Інколи релігійний бік цього явища тлумачиться більш конкретно як еретичний рух, що заперечував поклоніння іконам і був тісно пов'язаний з антитринітарними суперечками та запереченням людської природи Ісуса Христа [8, с. 251]. У І.Огієнка можна знайти навіть розширене тлумачення: «Іконоборство — це боротьба не тільки з самими іконами, але й боротьба проти Христа, Хресного знамення, мощів і т. п.» [3, с. 7]. Однак варто зазначити, що подібна думка є характерною для визначення вкрай радикального напрямку іконоборства. Тому, визначаючи це складне явище варто обов'язково враховувати варіативність іконоборства — адже деякі іконоборці, заперечуючи поклоніння іконам, вшановували хрест;

інші — заперечуючи шанування Богородиці та святих, поклонялись іконі Ісуса Христа; були й такі, що навпаки заперечували лише зображення Ісуса тощо. Іконоборство сформувалось у Візантійській імперії у період 726–843 рр., який був важким, довготривалим і суперечливим. Дослідники поділяють історію іконоборства на два періоди: перший період — з 726 по 780 роки та закінчився VII Вселенським собором 787 року, а другий продовжувався з 813 по 843 роки та закінчився так званим відновленням православ'я [6, с. 384].

Історія засвідчує, що ставлення християнської церкви до ікон формувалося протягом століть. Питання про використання образотворчого мистецтва було суперечливим з самого початку появи християнства, адже розвиток церковного мистецтва та іконографії корелювався з складнощами та боротьбою в самій церкві. Найбільш фундаментальними і критичними були суперечки щодо істинності віри в таких догматичних питаннях як втілення Христа, Його правдива людська і повна божественна природа, Його єдиносутність з Отцем, Божественність Святого Духа, Свята Трійця як одне Божество, титул Богородиці тощо. Це була найжорстокіша боротьба з жертвами з обох сторін, і дуже важко здобута прибічниками ікони перемога увійшла в церковний календар як свято Торжества Православ'я.

Дослідженням іконоборства займалося багато вчених та богословів (А. Безансон, В. Бологов, М. Бібіков, А. Карташов, Я. Креховецький, В. Лепакін Я. Пелікан, М. Сюзюмов, О. Шмеман). У науковій літературі цей феномен, головним чином, розглядається як такий, що був присутній лише в історії Візантії та пізніше в епоху Реформації у Західній Європі.

Щодо визначення причин іконоборства існують різні думки. Наприклад, православний священнослужитель та богослов О. Шмеман зазначає: «Одні бачили в ньому вплив мусульманського сходу з його заборонаю людських зображень, спробу якогось психологічного компромісу з ісламом, інші — перше повстання проти Церкви ідеї «секулярної» культури, натхненної імператорами, боротьбу за звільнення мистецтва від будь-якої «сакральності», що душить його, треті, нарешті, новий вибух все того ж еллінського «спіритуалізму», для якого іконошанування було виявом чуттєвого, матеріального в релігії. З X століття повелося, у будь-яком разі, всю відповідальність за виникнення ересі та її поширення покладати на імператорів» [9].

Але щодо питання визначення головних чинників виникнення іконоборського руху, чи це державні, церковні, або богословські причини,

немає однозначної відповіді. У кожного дослідника є своя думка стосовно цього, наприклад протоіерей Олександр Шмеман пише: «Останні дослідження показують, що полеміка стосовно ікон виникла спочатку у самій Церкві і тільки потім в неї вдало втрутилась державна влада» (прот. Александр Шмеман. Исторический путь православия. Париж, 1985.). З О. Шмеманом погоджується і Ю. Рижов, який також вважає, що суперечки щодо ікони виникли першопочатково в церкві, а вже згодом втрутилася державна влада, при чому для цього було багато причин [11].

Іконоборство виникло не десь за межами християнства, серед язичників, що прагнули до руйнування церкви, а всередині неї, в середовищі православного чернецтва — духовної та інтелектуальної еліти свого часу. Цьому сприяв той факт, що у церкві набули поширення дивні форми шанування священних зображень, які явно межували з ідолопоклонством. Так, наприклад, деякі «благочестиві» священники зіскоблювали фарбу з ікон і підмішували її в причастя, вважаючи тим самим, що причащаються тому, хто зображений на іконі. Бували навіть випадки, коли, не відчуваючи дистанції, що відокремлює образ від прототипу, віруючі починали ставитися до ікон, як до живих, брали їх в поручителі при хрещенні, при постригу в чернецтво, відповідачами і свідками на суді і т. п.

Таких прикладів безліч, і всі вони свідчать про втрату правильної духовної орієнтації, про розмивання чітких євангельських критеріїв ставлення до життя, якими колись була сильна «перша церква» [10, с.82].

Причини подібних явищ, які серйозно занепокоїли захисників ортодоксії, слід шукати в тому новому стані християнської церкви, що виникає в післяконстантинівську епоху.

Після Міланського едикту (313 р.), що дарував християнам свободу, церква почала стрімко розвиватися. До неї долучилися язичники, які, воцерковлювалися та змінювали тільки зовнішній свій статус, але по своїй суті залишалися як і раніше язичниками. Завдяки поширенню обряду хрещення дітей та кардинальної зміни відносин церкви і держави християнство здобувало значну масу прихильників. Тепер входження в церкву не було пов'язане з ризиком і жертвами, як за часів первісного християнства. Нерідко приводом для прийняття християнства ставали причини політичні чи соціальні, але аж ніяк не глибоке внутрішнє навернення, як в апостольський період. Те, що для людей здавалось чужим і неприйнятним, приймалось та ставало звичним і терпимим:

перші християни вмирили за свободу від диктату держави та відмову поклонитися імператору, християни Візантії стали віддавати імператору честь, чи не рівну Бога, виправдовуючи принцип симфонії ідеєю сакралізації держави. Межі церкви та імперії в свідомості простих людей стали зливатися. Всі члени раннях християнських громад називалися вірними, царственным священством (Петр. 2.9), а ті, хто поза церквою — мирянами. З часом терміном «миряни» стали позначати церковний народ, на відміну від священнослужителів, оскільки у Візантійській імперії нехрещених практично не було. Це розмивання меж церкви і суперечності всередині неї сильно вплинули на події розвитку християнської історії. Таким чином, світ стрімко входив до церкви, підриваючи її зсередини, і церква не завжди справлялася з цим руйнівним потоком.

Потужний рух-чернецтва, який зародився в IV столітті, був певною мірою відповіддю на ці процеси, що відбувались з церквою в той час, бо найбільш духовно — чуйні люди сприймали зовнішній тріумф церкви як духовну катастрофу, передбачавши за пишним фасадом її внутрішнє послаблення. Поширилася навіть думка, що в світі врятуватися неможливо, що необхідно бігти зі світу. Раннє чернецтво і життя в пустелі було свого роду духовним дисидентством і розкидані по пустелі чернечі поселення відчували себе наче «Церквою всередині». На цьому етапі, складному і переломному для всієї Церкви, потрібні були нові засоби катехизації, які були б зрозумілі тисячам звичайних людей, недосвідчених у тонкощах богослов'я, а просто потребуючих настанови, у вірі. В цій боротьбі болісно викристалізовувалося православне розуміння світу, людини і людської творчості, вершиною якого, на думку апологетів іконошанування, і стала ікона.

Ікона стає найбільш ефективним засобом впливу. Підвищується її емоційна, знакова структура, що несе інформацію на невербальному рівні, — ці властивості ікони сприяли її широкому розповсюдженню, і закладена в ній духовна основа ставала надбанням найпростіших новонавернених душ. Ось чому саме на ікону так надіялися св. отці, називаючи її «Біблією для неписьменних». Дійсно, через ікону вчорашні язичники краще осягали таємницю втіленого Слова, ніж через книжкові знання. Нерідко вчорашні язичники, звертаючись до Христа, ставали святими, як це було, скажімо, у випадку з Блаженним Августином. Але частіше бувало інакше — язичницька стихія виявлялася сильнішою християнської віри, в неофітській свідомості неминуче відбувалася фольклоризація віри, що привносило в традицію церкви чужі елементи,

іноприродні звичаї. Зрештою проникнення магічних відносини в культ витіснило початкову свободу в духу, даровану самим Христом. Ще апостолам і раннім апологетам доводилося стикатися з проблемою очищення віри від домішок.

Таких прикладів багато в посланнях Павла громадам Коринфа, Фессалонік, Галати. До IV століття з'явилася необхідність систематизувати канон Старозавітних і Новозавітних книг, дати відповідь на поширення ересі, сформулювати основні догмати віри. У цьому процесі, особливо на ранніх етапах, з IV по VI століття церковне мистецтво виконувало важливу віроповчальну функцію. Наприклад, св. Григорій Ніський в похвальному слові великомученикові Феодору говорить так: «живописець, зобразивши на іконі доблесні подвиги (...) мученика (...), риси людського образу подвигоположником Христа, все це майстерно накресливши фарбами, як би в якій пояснювальній книзі, ясно розповів нам подвиги мученика (...). Бо і живопис мовчки вмів говорити на стінах і доставляти найбільшу користь» [7, с. 53–54]. Інший святий подвижник — Ніл Синайський, учень Іоанна Златоуста, дає наступну пораду митцю Олімпіодору, який мав намір побудувати церкву і прикрасити її фресками та мозаїками: «Нехай рука живописця наповнить храм з обох сторін зображеннями Старого і Нового Завіту, щоб ті, хто не знає грамоти і не може читати Божественних писань, розглядаючи мальовничі зображення, згадували мужні подвиги тих, хто щиро служив Христу Богу, і прагнули до славетних і пріснопам'ятних доблестей...» [7, с. 53–54]. Не вмючи зрозуміти глибину відмінності образу і прообразу, неофіт ототожнював їх і його шанування ікон перетворювалося в ідолопоклонство, а молитва переростала в магічну дію. Саме це обурювало ортодоксів.

Поряд з цим візантійська знать, яка на відміну від простолюдинів була освічена і витончена в богословських питаннях, впадала в інші крайнощі. Так, наприклад, при імператорському дворі в моду увійшли наряди, прикрашені зображенням святих, ангелів і навіть Христа і Богородиці. Світська мода явно прагнула наслідувати стиль священницьких шат, які так захоплювали сучасників пишністю.

Але якщо вживання сакральних образів у церковних вбраннях пояснювалося їх символічною функцією, то використання священних зображень у світському одязі суперечило не тільки здоровому глузду, але і було явною профанацією святинь. І це також не могло не обурювати справжніх ревнителів православ'я. Деякі з них навіть приходили

до висновку, що краще зовсім не мати ікон, ніж заохочувати повернення до язичництва. Цей несподіваний поворот ортодоксії цілком зрозумілий. Треба пам'ятати також, що в предіконоборчу епоху процес формування художньої мови церковного мистецтва ще не завершився. Сприймавши на певному етапі традиції пізньоантичного живопису, в іконописі (а також фрески і мозаїки) відбувався відбір власних художніх принципів. З часом ікона сформувалася як складна і гармонійна знакова структура. Таким чином, її мова від початкового почуттєвого реалізму поступово переходила до форм все більш символічних і аскетичних. І на ранніх етапах з'єднання античної (а в свідомості людей того часу — просто язичницької) традиції з християнським одкровенням викликало щонайменше здивування.

У VI–VII ст. на кордонах Візантійської імперії з'являється і активізується іслам. Шануючи Єдиного Бога, Бога Авраама, Ісаака і Якова, так само як іудеї, мусульмани негативно ставилися до священних зображень, пам'ятаючи про заповіді Мойсея. Вплив мусульманського ригоризму не міг не позначитись на християнському світі, православні в східних християнських провінціях багато в чому були згодні з правовірними послідовниками пророка Мухаммеда.

Перші серйозні конфлікти з приводу ікон і перші гоніння на іконошанувальників почалися на кордоні двох світів: християнського і ісламського. У 723 р. халіф Іезіди видав указ, що зобов'язує прибрати ікони з християнських храмів на підвладних йому територіях. У 726 р. такий же указ видав візантійський імператор Лев Ісавр. Його підтримали єпископи Малої Азії, відомі своїм суворим аскетичним відношенням до віри. З цього моменту іконоборство стає не просто інтелектуальним рухом, але агресивною силою, що перейшла в наступ. Таким чином, православ'я стало перед проблемою захисту ікон з двох протилежних сторін: з одного боку — від напівязичницької народної віри, а з іншого — від повного заперечення і знищення «ревнителами чистої духовності». Обидві тенденції утворювали свого роду молот і ковадло, між якими викуувалася у своїй кришталевій ясності богословська думка, що захищала іконошанування як найважливіший елемент православ'я.

Іконоборча епоха ділиться на два періоди: з 726 по 787 р. (від указу Льва Ісавра до VII Вселенського собору, скликаного при імператриці Ірині) і з 813 по 843 р. (з воцаріння імператора Льва V Вірменина до скликання Константинопольського собору, який встановив свято Торжества Православ'я). Основний фронт боротьби був зосереджений в Східній

частині Церкви. На Заході іконоборчі тенденції виявлялися значно менше, в силу варварського стану західних народів. Проте Рим реагував на події швидко і гостро: вже в 727 р. папа Григорій II зібрав Собор, який дав відповідь на указ Льва Ісавра і підтвердив ортодоксальність іконошанування. Папа відправив Патріарху Константинопольському послання, яке потім було зачитано на VII Вселенському Соборі і зіграло важливу роль. Його наступник — папа Григорій III на Римському Соборі 731 року постановив позбавляти причастя і відлучати від Церкви тих, хто буде оскверняти або ображати святі ікони.

В цілому християнський Захід не відчував тих крайнощів іконоборства, з якими довелося зіткнутися християнському Сходу. Це мало свої позитивні сторони — в самий розпал боротьби іконошанувальників і іконоборців, коли державна влада силою свого тиску перетягувала шальку терезів на користь заперечення ікони, нерідко саме голос римського єпископа звучав як єдиний тверезий голос в церкві, поданий на захист ортодоксії. З іншого боку, іконоборство на Сході, сприяло розвитку богослов'я ікони, змушуючи в цій боротьбі відточувати думку, шукати більш вагомі аргументи, підкреслювати глибину православ'я. На Заході ж не було настільки серйозної необхідності захисту іконошанування, тому і богословська думка не поспішала розвиватися в цьому напрямку.

Захід не виробив імунітету проти іконоборства, а тому виявився беззахисним перед іконоборчою тенденцією протестантизму в Новий час.

І вся середньовічна історія церковного мистецтва на Заході, на противагу Сходу, сприймається як рух від ікони до релігійної картини, як розмивання і в кінцевому результаті втратою іконного (богословсько-символічного) начала.

Першим актом іконоборства було знищення за наказом імператора ікони Спаса, що висіла в Константинополі над воротами в імператорському палаці. Спостерігаючи це, обурений народ розірвав чиновника, що виконував наказ. На це імператор відповів репресіями. Боротьба зі сфери теоретичної перейшла у відкриту війну. Не припинилися і богословські баталії, бо кожна сторона шукала свої аргументи в цій суперечці. Іконоборський собор, скликаний в 754 р., декларує у своїх постановках, що іконоборці не заперечували мистецтво як таке, не заперечували навіть церковне мистецтво (відстоюючи в основному декоративні принципи прикраси храмів), але повставали проти іконошанування як молитовного акта і проти ікони як сакрального зображення.

Хоча собор 754 р претендував на статус вселенського, його рішення незабаром були відкинута церквою.

Відзначимо, що в середовищі іконоборців були різні думки з приводу того, що і як слід зображати на іконах та фресках, але в цілому їх аргументи зводилися до того, що в Писанні сказано «Бога не бачив ніхто ніколи» (Ін. 1.18), а тому, на їх думку, єдиною іконою Бога може бути лише Євхаристія — Тіло і кров Христові. Цю точку зору вельми докладно викладає імператор Костянтин Копроним у своєму богословському трактаті. Аргументація прибічників шанування ікони також спирається на євангельське одкровення: «Бога не бачив ніхто ніколи ...» (Ін. 1.18), але друга половина цього вірша, яку так наполегливо не помічали противники ікон, для прихильників іконошанування стає поясненням не тільки можливості зображати Бога (Христа), але і прояснює відносини образу і прообразу, архетипу, зображення і зображуваного. У закінченому вигляді це місце з Євангелія звучить так: «Бога не бачив ніхто ніколи, Єдинородний Син, що в лоні Отця, Той Сам виявив» (Ін. 1.18).

Таким чином, в таємниці Втілення Слова — невидимий, невимовний, незбагнений Бог стає близьким і зрозумілим, і це дає підстави для зображення Христа. «Якщо ти побачив, що Безтілесний став людиною заради тебе, тоді, звичайно, ти можеш відтворити Його людський образ. Якщо Невидимий, втілившись, став видимим, ти можеш зобразити подобу Того, Якого бачили. Якщо перебувають в Образі Божому прийняв образ раба, звів себе до кількості та якості і зодягнув людським еством, скріплюй на дереві і пропонує Того, Хто став видимим» [4].

Іконоборці виходили спочатку з неправильного визначення терміна «ікона», вважаючи, що тут неодмінно мається на увазі тотожність образу і прообразу, їх єдиносутність. Але прибічники ікони наполягали на принциповій їх відмінності, оскільки в них різні рівні буття. «Ікона подібна з архетипом завдяки досконалості мистецтва наслідування, по суті ж вона від Прототипу відмінна. І якщо б ні в чому не відрізнялася від Прототипу, то це була б не ікона, а не що інше, як сам архетип» (патріарх Никифор). На цій підставі Євхаристію неможливо вважати іконою, бо тут наявна та сама тотожність. «Це є Тіло Моє, це є кров Моя» — сказав Господь Ісус Христос. Він не сказав: «це буде образом Тіла і Крові», але «це є Тіло, це є кров». Отже, ми і причащаємося Його еством. В молитовному ж спогляданні ікони ми маємо спілкування з Первообразом, не змішуючи мету і засіб; видиме осягаємо через невидиме, земне через

небесне. «Ніхто не будь настільки божевільний, щоб істину і тінь її, архетип і зображення його, причину і наслідок мислити по суті тотожними», зазначав візантійський монах Федір Студит.

Виступаючи проти грубих форм шанування ікон, що межують з ідолопоклонством, і одночасно відкидаючи аргументи, православних звинувачують в матеріалізації духовності, св. Іоанн Дамаскін писав: «Я не поклоняюся речовині, але Творцем речовини, що став речовиною заради мене...» [4]. Св. Федір Студит додає до цього наступне: «Воно (Божество) присутнє також в зображенні Хреста та інших божественних предметів не по єдності природи, тому що ці предмети не плоть Божественна, але за відносним їх Божественному причастю, тому що вони беруть участь в благодаті й честі». Інші богослови зазначали, що як ми шануємо Біблію, не поклоняючись «єству шкір і чорнила», а Слову Божому, що укладене в ній, так ми шануємо в іконі не фарби і дошки, а Того, чий образ написаний цими фарбами на цій дошці [10, с. 87].

В 787 році в Нікеї був скликаний Собор на захист іконошанування, який увійшов в історію під назвою VII Вселенського. В постановках собору дані чіткі визначення православної позиції щодо ікон та іконошанування. Суть соборних рішень, як узагальнює С. Булгаков, наступна: «Ми недоторканно зберігаємо всі церковні перекази, затверджені письмово і не письмово. Одне з них заповідає робити живописні зображення, тому що це згідно з історією Євангельської проповіді, служить підтвердженням того, що Христос істинно, а не примарно став людиною, і служить на користь нам. На такій підставі визначаємо, щоб святі та чесні ікони, точно також як і зображення чесного животворящего хреста, чи будуть вони зроблені з фарб або мозаїки або якої-небудь іншої речовини, тільки були б зроблені пристойним чином, чи будуть вони знаходитися в церквах Божих, на священних судинах, або на стінах і на дощечках, або на будинках, або на дорогах, все одно будуть це ікони Господа і Спасителя нашого Ісуса Христа або непорочної Владичиці нашої Богородиці або чесних ангелів і всіх святих і праведних мужів ... Чим частіше за допомогою ікон вони є предметом нашого споглядання, тим більше дивлячись на них, відтворюється пам'ять про самих прототипи» [1, с. 5–6]. Отці Собору підкреслювали також: «Не винахідники живописців виробляють ікони, а непорушний закон і переказ Православної церкви, не живописець, а святі отці винаходять і наказують: їм належить твір, живописцю ж — тільки виконання» (Деяние Вселенского соборов, т. VII, 486).

Цікаво, що у відповідь на нападки іконоборців, які стверджували, що ікони не повинні шануватися в церквах саме тому, що немає спеціальної молитви, освячуючої ікони, отці Собору пишуть так: «Над багатьма такими предметами, які ми називаємо святими, не читається священної молитви, тому що вони по самому імені повні святості і благодаті» [10, с. 88].

Практика освячення ікон вкоренилася в церкві, мабуть, досить пізно. Діяння VII Вселенського Собору були підписані представниками всіх помісних церков, у тому числі і Римського Престолу. VII Вселенський Собор відбувся в 787 році, але знадобилося ще понад півстоліття, щоб позиції іконошанувальників були закріплені. Остаточне підтвердження їх на Константинопольському соборі 843 року поставило крапку в довгій боротьбі. Встановлене на цьому соборі свято Торжества Православ'я було не просто визнанням перемоги однієї партії над іншою, але свідченням сили самого принципу ортодоксії. Іконошанування стало свого роду підсумком догматичної творчості церкви, бо богослов'я ікони впливає безпосередньо з христології. Сучасний західний богослов Хр. Шеборн простежує шаблі розкриття таємниці Боговтілення у православній догматиці. Христологічні суперечки тривали багато століть. Протягом усього цього часу Церква невпинно сповідувала таємницю, відкриту їй і відображену в святому образі Ісуса Христа, єдиносущного Образа (Перший Нікейський Собор), Слова, що стало плоттю без зміни (Ефеський Собор), істинного Бога і істинної Людини (Халкідонський Собор), єдиного в Святій Трійці, що прийшов постраждати за нас (Другий Константинопольський Собор), Слово Боже, людські воля і дії Якого, в повній згоді з планами Божим, погодилися на страждання до смерті (Третій Константинопольський Собор) [7, с. 112].

Таким чином, спираючись на дослідження вчених та богословів в даній статті автор намагався розкрити поняття «іконоборство», розглянувши історичні етапи його виникнення та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Булгаков С. Икона и иконопочитание / С. Булгаков. — Париж, 1931.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. — Т. II. — М.: Русский язык, 1955.

3. Ларіон (Огієнко) Иконоборство. Исторично-догматична монографія / Ларіон (Огієнко).— Вінніпег, 1954.
4. Иоанн Дамаскин Три слова в защиту иконопочитания [Електронний ресурс] / Иоанн Дамаскин.— Режим доступу: <http://nesusvet.narod.ru/ico/books/dam.htm> — назва з екрану.
5. Рыбаков Б. А. Стригольники Русские гуманисты XIV столетия / Б. А. Рыбаков.— М.: Наука, 1993.— 61 с.
6. **Релігієзнавчий словник / За ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика.— К.: Четверта хвиля, 1996.— 392 с.**
7. Рижов Ю. Философия иконы в традиции Востока и Запада. [Електронний ресурс]/Ю. Рыжов.— Режим доступу: http://www.binetti.ru/studia/ryzhov_2.shtml — назва з екрану.
8. Успенский Л. Богословие иконы православной церкви / Л. Успенский.— Париж, 1989.
9. Философская энциклопедия / Академия наук СССР, Институт философии; гл. ред. Ф. В. Константинов.— М., 1962.— Т. 2.— 251 с.
10. Шмеман А. Исторический путь Православия [Електронний ресурс] / А. Шмеман.— Режим доступу: <http://bib.convdocs.org> — назва з екрану.
11. Языкова И. К. Богословие иконы / И. К. Языкова.— М.: Изд-во Общедоступного Православного университета, 1995.— 88 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2013 р.

Чубенко А. В. Иконоборчество в истории христианской церкви
Рассматривается понятие «иконаборчество», история его возникновения.
Ключевые слова: *икона, иконоборство, иконопочтение.*

Tschubenko A. V. Iconoclasm in the history of the Christian's church
In the article the author considers the notion of «iconoclasm» and history of its origin.
Keywords: *icon, iconoclasm, icon worship.*